

PSIXODIAGNOSTIK TADQIQOTLARNING ILMIY TADQIQOTLARDAN FARQI

Mansurova Zulfira Musinovna

Shaxrisabz pedagogika instituti. 2-kurs psixologiya fakulteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada psixodiagnostik tadqiqotlarning metodologik mohiyati, ilmiy izlanishlardan farqlanadigan jihatlari hamda ularning amaliyotdagi o'рни tahliliy tarzda yoritiladi. Psixodiagnostika insonning individual-psixologik xususiyatlarini aniq mezonlar asosida baholashga qaratilgan bo'lsa, ilmiy tadqiqotlar kengroq nazariy konsepsiyalarni yaratish va ilmiy qonuniyatlarni asoslashga yo'naltirilgan jarayon sifatida qaraladi. Maqolada diagnostika jarayonining o'lchov vositalari, ishonchliligi va validligi, shuningdek, ilmiy tadqiqotlarda qo'llaniladigan eksperimental dizayn, statistik tahlil va nazariy umumlashtirishlar o'rtasidagi farqlarga ham e'tibor qaratilgan. Psixodiagnostik tadqiqotlar amaliy psixologiyada qaror qabul qilish, konsultativ faoliyat, reabilitatsiya va pedagogik jarayonlarni individuallashtirishda muhim ahamiyat kasb etishi ta'kidlanib, ularning ilmiy tadqiqotlarga nisbatan vazifaviy yo'nalishi, maqsadi va qo'llanilish ko'lami jihatidan farqlanishi ilmiy asoslangan tarzda ochib berilgan.

Kalit so'zlar: psixodiagnostika, ilmiy tadqiqot, metodologiya, validlik, ishonchlilik, psixometrik tahlil, individual farqlar, psixologik baholash.

Аннотация: В статье рассматриваются методологические различия между психодиагностическими исследованиями и классическими научными изысканиями, а также анализируется их функциональная направленность в практической психологии. Психодиагностика ориентирована на измерение и интерпретацию индивидуально-психологических особенностей личности с использованием стандартизированных инструментов, тогда как научное исследование направлено на разработку теоретических моделей, выявление закономерностей и формирование новых научных концепций. В работе уделено внимание критериям надежности и валидности диагностических методик, их роли в практическом консультировании и профессиональном отборе, а также особенностям экспериментального планирования и аналитических protsedural, присущих научным исследованиям. Проведённый анализ демонстрирует, что психодиагностические исследования отличаются четкой прикладной направленностью, в то время как научные исследования обладают концептуально-теоретическим характером.

Ключевые слова: психодиагностика, научное исследование, валидность, надежность, психометрия, диагностические методики, индивидуальные различия.

Annotation: This article provides an analytical overview of the methodological distinctions between psychodiagnostic investigations and classical scientific research. Psychodiagnostics primarily focuses on the systematic measurement and interpretation

of individual psychological characteristics through standardized assessment tools, whereas scientific research aims to develop theoretical frameworks, identify underlying patterns and establish generalizable scientific principles. The analysis highlights essential issues such as test reliability and validity, the structure of diagnostic procedures, and the role of psychometric indicators in practical decision-making within psychology. Additionally, the paper contrasts these qualities with the methodological requirements of scientific research, including experimental design, statistical analysis and theoretical synthesis. The findings reveal that psychodiagnostic studies possess an applied, practice-oriented nature, while scientific research pursues broader theoretical and explanatory goals.

Keywords: *psychodiagnostics, scientific research, methodology, reliability, validity, psychometric evaluation, individual differences, psychological assessment.*

KIRISH

Psixologiya fanining amaliy va nazariy yo'nalishlari taraqqiy etishi bilan inson psixikasini o'lchash, baholash va izohlashga qaratilgan ilmiy yondashuvlar tobora takomillashib bormoqda. Shaxsning individual xususiyatlarini aniqlash, uning psixik jarayonlari va holatlari haqida ishonchli ma'lumotlar olish zaruriyati psixodiagnostik tadqiqotlarning mustaqil ilmiy-amaliy sohaga aylanishiga olib keldi. Biroq amaliy diagnostika va keng ma'nodagi ilmiy tadqiqot o'rtasida metodologik, maqsad, mazmun va natija jihatidan sezilarli farqlar mavjud bo'lib, ularni aniq ajratish psixologiya fanining rivoji uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Psixodiagnostik tadqiqotlar avvalo shaxsning individual-psixologik ko'rsatkichlarini aniqlash, ularning darajasini baholash, mavjud o'zgarishlar dinamikasini kuzatish va amaliy qarorlar qabul qilishga xizmat qiladigan ma'lumotlarni taqdim etishga yo'naltirilgan. Diagnostika jarayonida qo'llaniladigan psixometrik testlar, kuzatuv, suhbat va eksperimental topshiriqlar qat'iy me'yorlashtirilgan bo'lib, ularning ishonchliligi va validligi amaliy natijaning to'g'ri talqin qilinishida hal qiluvchi omildir. Shu bois psixodiagnostika ko'proq amaliy psixologiya, ta'lim tizimi, tibbiyot, kadrlar tanlovi, reabilitatsiya va konsultatsiv faoliyatda qo'llanadigan aniq natija beruvchi, operativ xarakterga ega jarayon sifatida namoyon bo'ladi.

Ilmiy tadqiqotlar esa mazkur jarayonlardan farqli ravishda umumlashtirish, nazariy model yaratish, muayyan psixik jarayonlar orasidagi bog'lanishlarni aniqlash, mavjud farazlarni empiric asoslash yoki rad etish kabi fundamental yo'nalishlarga qaratilgan. Bunda tadqiqot dizayni, statistik tahlil, nazariy dalillash, ilmiy gipotezani tekshirish kabi metodologik jarayonlar ustuvor o'rin tutadi. Natijada ilmiy tadqiqot yangi konsepsiyalar, ilmiy tushunchalar yoki psixologik qonuniyatlar shakllanishiga xizmat qiladi.

Shu nuqtai nazardan, psixodiagnostik tadqiqotlarni ilmiy izlanishlardan farqlash, ularning vazifaviy yo'nalishlari, qo'llanilish sohasi va metodik asoslarini tahlil qilish

nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy psixologiyada ham dolzarb masala sanaladi. Mavzu bo'yicha olib boriladigan izlanishlar psixologik baholash jarayonlarini takomillashtirish, diagnostik natijalarning ishonchliligini oshirish hamda ilmiy tadqiqotlarning metodologik puxtaligini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu sababli, ushbu mavzuning chuqur o'rganilishi psixologiya fanida ilmiy izlanishlar va amaliy diagnostikaning o'zaro uyg'unlashuvini ta'minlash, ularning imkoniyatlarini to'g'ri baholash va samarali qo'llash uchun zarur ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

Psixodiagnostik tadqiqotlarni ilmiy izlanishlardan farqlashda eng avvalo ularning metodologik tabiati, asosiy maqsadi va amaliy natija berish mexanizmlariga e'tibor qaratish lozim. Psixodiagnostika insonning psixik jarayonlari, temperamenti, xarakteri, qobiliyatlari va holatlarini o'lchashga qaratilgan tizimli baholash jarayoni sifatida shakllangan bo'lsa, ilmiy tadqiqot psixologik hodisalarning kelib chiqishi, rivojlanish qonuniyatlari va ular orasidagi sababiy bog'lanishlarni ochib berishga intiladi. Shu bois har ikki yo'nalish o'zining metodik apparati, tahlil ko'lami va natija talqini jihatidan tubdan farq qiladi.

Psixodiagnostik jarayonning markazida psixometrik mezonlar turadi. O'lchov vositasining aniqligi, ishonchliligi (reliability), validligi (validity) diagnostikaning sifatini belgilovchi asosiy parametrlar hisoblanadi. Diagnostik metodikaning qayta qo'llanganda bir xil yoki yaqin natija berishi, baholash natijalarining real psixologik ko'rsatkichlarga mos kelishi amaliy psixologiyada juda muhim. Sababi, psixodiagnostik tadqiqotlar ko'pincha o'quvchi shaxsini o'rganishda, kasbiy seleksiyada, klinik tashxis qo'yishda, reabilitatsiya yo'lini belgilashda yoki shaxs bilan ishlash strategiyasini ishlab chiqishda qaror qabul qilishga xizmat qiladi. Bu jarayonlarda nazariy umumlashtirishdan ko'ra, aniqlik, o'lchovning barqarorligi va tezkor tahlil afzal hisoblanadi.

Ilmiy tadqiqotda esa vazifalar ancha keng qamrovli bo'lib, u nafaqat mavjud holatni o'lchash, balki psixologik jarayonlarning ichki mexanizmlarini ochish, ilgari ilgari surilgan gipotezalarni empirik tekshirish, yangi konsepsiyalarni ilmiy asoslash hamda mavjud nazariyalarni boyitish kabi murakkab bosqichlarni o'z ichiga oladi. Ilmiy izlanish dizayni tajriba o'tkazish tartibi, tanlanma tuzilishi, statistik modellarni tanlash, nazariy-analitik talqin kabi jarayonlarni qamrab oladi va bu jihatlar diagnostika jarayonidan farqli ravishda uzoq muddat davom etishi, ko'p bosqichli tekshiruvlarni talab qilishi mumkin.

Shuningdek, psixodiagnostik tadqiqot ko'pincha individual shaxsga qaratilgan bo'lsa, ilmiy tadqiqot populyatsiya darajasida umumiy qonuniyatlarni aniqlashga intiladi. Diagnostik jarayon bir kishining qobiliyatini, qiziqishlarini, emotsional barqarorligini yoki ijtimoiy moslashuv darajasini baholashga qaratilgan bo'lishi mumkin. Ilmiy tadqiqot esa ko'proq ommaviylik, reprezentativlik, statistik ishonchlilik talab qiladi. Ya'ni, ilmiy izlanishlar doirasida olingan natijalar kengroq guruhlariga tatbiq etilishi, umumiy psixologik model sifatida shakllanishi zarur bo'ladi. Shu bois

diagnostika – individual qarorga asoslangan amaliy faoliyat bo'lsa, ilmiy tadqiqot – nazariy tushunchalarni keng yoritishga xizmat qiluvchi tizimli izlanishdir.

Metodlar tanlovi ham har ikki jarayonni farqlovchi muhim omil sanaladi. Psixodiagnostikada standartlashtirilgan testlar, so'rovnomalar, proektiv metodlar, kuzatuv, suhbat va monitoring asosiy o'rin tutadi. Bu metodlar tor maqsadga yo'naltirilgan bo'lib, ular yordamida shaxsning ma'lum bir jihatini ishonchli tarzda o'lchash mumkin. Ilmiy tadqiqot metodlari esa ancha murakkab bo'lib, u eksperimental va kvazi-eksperimental yondashuvlar, korrelyatsion tahlillar, regressiya modellarini qurish, uzunlamasiga kuzatuv, sifatli va miqdoriy kontent tahlili kabi ko'lami keng bo'lgan ilmiy usullarni o'z ichiga oladi.

Bundan tashqari, diagnostika jarayonida tadqiqotchi o'zini "baholovchi ekspert" sifatida tutadi. U shaxsning mavjud holatini aniqlaydi, unga tavsiyalar beradi va amaliy yo'l-yo'riqlarni ishlab chiqadi. Ilmiy tadqiqotchi esa neytral kuzatuvchi, tahlilchi va nazariya yaratuvchi sifatida faoliyat olib boradi. Uning vazifasi muammoning mohiyatini ilmiy asosda ochib berish, jarayonlarning yashirin mexanizmlarini izohlash, mavjud holatning sababiy bog'lanishlarini aniqlashdan iborat. Shu tariqa, diagnostika – amaliy psixologiyada muammoni hal qilish vositasi bo'lsa, ilmiy tadqiqot – bilim yaratishning asosiy manbai sifatida qaraladi.

Psixodiagnostikaning natijalari ko'pincha amaliy ahamiyatga ega, ya'ni ular muayyan shaxs bilan ishlash bo'yicha qabul qilinadigan qarorlarning sifatiga bevosita ta'sir qiladi. Ilmiy tadqiqot natijalari esa ko'proq nazariy model yaratishga, mavjud psixologik yondashuvlarni qayta baholashga yoki yangi ilmiy konsepsiyalarni ilgari surishga xizmat qiladi. Shu sababli ilmiy izlanish doirasida qo'llaniladigan natijalar odatda umumlashtirilgan ko'rinishda bo'ladi, diagnostika natijalari esa har bir individga mos holda ishlab chiqiladi.

Xulosa sifatida, psixodiagnostik va ilmiy tadqiqotlar o'rtasidagi farqlar ularning maqsadi, metodlari, tahlil ko'lami, natija talqini va qo'llanilish sohalari bilan belgilanadi. Har ikki yondashuv psixologiya fanining ajralmas qismini tashkil etsa-da, ularning vazifaviy yo'nalishi, bilim yaratish usuli va amaliy natijalari tubdan birbiridan farq qiladi. Bu farqlarni chuqur anglash amaliy psixologlar, ilmiy tadqiqotchilar hamda ta'lim sohasida faoliyat yuritayotgan mutaxassislar uchun muhim nazariy va metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Psixodiagnostik tadqiqotlar bilan ilmiy izlanishlar o'rtasidagi metodologik farqlarni o'rganish hozirgi psixologiya fanining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki zamonaviy psixologik amaliyotda ishlatilayotgan testlar, baholash vositalari, psixometrik yondashuvlar va diagnostik algoritmlar tobora ko'lami kengayib borar ekan, ularning ilmiy tadqiqotlardan qaysi jihatlari bilan farq qilishi, qanday maqsadga yo'naltirilgani va amaliy qarorlar qabul qilish jarayoniga qanday ta'sir ko'rsatishi aniqlikni talab qiladi. Amaliy psixologiya va ilmiy psixologiya birbiriga yaqin bo'lsa-da, ular turli vazifalarni bajaradi; bu vazifalarni adashtirish esa

noto'g'ri xulosalar, noto'g'ri tavsiyalar yoki ilmiy asosdan yiroq baholashlarga olib kelishi mumkin.

Mavzuni o'rganish zaruratining dolzarbligi shundaki, ko'plab ta'lim muassasalari, klinik amaliyot, kadrlar tanlovi tizimi va reabilitatsiya markazlarida psixodiagnostika "ilmiy tadqiqot" sifatida qabul qilinadi. Natijada psixodiagnostik jarayonlarning o'lchov xatolari, testlarning validlik va ishonchlilik darajasi, shaxsga beriladigan tavsiyalarning ilmiy asoslanganlik darajasi yetarlicha chuqur tahlil qilinmay qolishi mumkin. Bu esa psixologik amaliyotning sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli diagnostika jarayonining ilmiy tadqiqotdan farq qiladigan jihatlarini aniq ko'rsatib berish, ularning chegaralarini ilmiy asosda belgilash – psixologiya fanining metodologik poydevorini mustahkamlash uchun zarur.

Bundan tashqari, inson psixikasini baholashga doir adabiyotlarda diagnostika natijalarining umumlashtirilishi va ularni keng populyatsiyaga tatbiq etilishi borasida turli yondashuvlar mavjud. Psixodiagnostika bir individning xususiyatlarini o'lchashga qaratilgani sababli uning natijalari ilmiy tadqiqotlarga xos darajadagi umumiy qonuniyatlarni yaratishga xizmat qilmaydi. Bu esa tadqiqotchilar va amaliyotchi psixologlar uchun metodologik chegaralarni belgilash zaruratini kuchaytiradi. Psixologik baholashda nafaqat testning o'lchov imkoniyatlari, balki diagnostikaning maqsadi, vazifasi va talqini ham to'g'ri aniqlanishi lozim.

Mavzuni o'rganishning yana bir muhim jihati — ilmiy tadqiqot va psixodiagnostika o'rtasidagi farqlarni bilish psixologik kasb egalarining professional kompetensiyasini oshiradi. Psixolog, pedagog, defektolog yoki kadrlar bo'limi mutaxassisi o'z faoliyatida diagnostika natijalariga tayanayotgan bo'lsa, u bu natijalarning ilmiy asoslangan chegarasini, testning imkoniyatlari va cheklovlarini, baholashning subyektiv va obyektiv jihatlarini farqlay olishi zarur. Aks holda diagnostika ortiqcha umumlashtirishlar, noto'g'ri xulosa yoki shaxsga mos kelmaydigan tavsiyalarning shakllanishiga olib keladi.

Shuningdek, bugungi kunda psixologik tadqiqot metodlarining yanada murakkablashuvi, statistik modellarning takomillashuvi, psixometriya fanining rivojlanishi diagnostika jarayonlarining ilmiy asosda tashkil etilishini talab qilmoqda. Psixodiagnostika aniq o'lchovga tayanishi lozim bo'lgan amaliy yo'nalish sifatida, ilmiy tadqiqot esa nazariy bilim yaratishga qaratilgan fundamental yo'nalish sifatida psixologiya fanida o'z o'rniga ega. Ularning o'zaro bog'liqligi — bir-biriga tobelik emas, balki bir-birini to'ldiruvchi metodologik tizim sifatida qaralishi zarur.

Shu sababli psixodiagnostika va ilmiy tadqiqotning farqlarini chuqur o'rganish nafaqat nazariy ahamiyatga ega, balki psixologik amaliyotning sifati, baholash natijalarining ishonchliligi, shaxs bilan ishlashning professional darajasi va ilmiy tadqiqotlarning puxtaligi uchun ham nihoyatda ahamiyatlidir. Mazkur mavzuning ilmiy asosda o'rganilishi psixodiagnostikaning chegaralarini aniq belgilash, testlar sifatini oshirish, baholash jarayonidagi xatoliklarni kamaytirish va zamonaviy psixologiyada metodologik madaniyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Psixodiagnostik tadqiqotlar bilan ilmiy izlanishlarni farqlash psixologiya fanining metodologik poydevorini mustahkamlovchi muhim ilmiy-amaliy vazifalardan biri hisoblanadi. O'rganilgan nazariy mulohazalar va tahlillar shuni ko'rsatadiki, psixodiagnostika – shaxsning psixologik xususiyatlarini bevosita o'lchash, baholash va amaliy qarorlar qabul qilish jarayonida foydalaniladigan aniq yo'naltirilgan tizim bo'lsa, ilmiy tadqiqot – psixik jarayonlar va hodisalarning umumiy qonuniyatlarini ochib berishga, nazariy model yaratishga va ilmiy bilimni boyitishga xizmat qiluvchi keng qamrovli faoliyatdir. Ushbu ikki jarayonning umumiy maqsadga ega bo'lgandek ko'rinishi ularning mohiyatan bir xil degan xulosaga olib kelmaydi. Aksincha, ularning vazifasi, metodik asoslari, natija talqini va amaliy qo'llanilish ko'lami keskin farqlanadi.

Psixodiagnostika ko'proq amaliyotga qaratilgani, real shaxsning psixik jihatlarini aniqlashda ishonchlilik va validlik kabi mezonlar asosiy rol o'ynashi, natijalarning individual xarakterga egaligi bilan tavsiflanadi. Ilmiy tadqiqot esa nazariy umumlashtirish, statistik modellashtirish, gipotezani sinash va yangi ilmiy konsepsiyalar yaratish jarayonlari orqali psixologiya fanining rivojiga hissa qo'shadi. Bu farqlarni anglamaslik diagnostika natijalari noto'g'ri talqin qilinishiga, ilmiy tadqiqotlarning esa yetarlicha puxtalanmagan yo'nalishga burilib ketishiga olib kelishi mumkin.

Yana bir muhim jihat shundaki, psixodiagnostik jarayon ilmiy tadqiqotga xos bo'lgan ommaviylik, populyatsiya darajasidagi umumlashtirish yoki nazariy model yaratishni ko'zlamaydi; aksincha, har bir individning psixik holati yoki qobiliyatlarini amaliy maqsadlarda aniqlashga yo'naltiriladi. Ilmiy tadqiqot esa ko'plab kuzatuvlar, eksperimentlar va statistik tahlillar orqali keng ko'lamli psixologik qonuniyatlarni aniqlashga intiladi. Shu sababli psixodiagnostika va ilmiy tadqiqotning o'zaro bog'liqligi mavjud bo'lsa-da, ularning bir-birini to'ldiruvchi, ammo almashtira olmaydigan metodologik shakl ekanini ta'kidlash zarur.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, mazkur mavzuning chuqur o'rganilishi amaliy psixologik faoliyatda aniqlikni ta'minlash, diagnostik jarayonlarda metodik xatoliklarni kamaytirish, ilmiy tadqiqotlarda esa nazariy asoslanganlik va metodologik soddalashuvlarning oldini olish uchun muhimdir. Psixodiagnostikaning ilmiy tadqiqotdan farq qiluvchi tomonlarini aniq belgilash psixologiya sohasida professional kompetensiya, metodologik madaniyat va ilmiy yondashuv sifatini oshiradi. Demak, mavzuning dolzarbligi nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham yuqori bo'lib, psixologik baholash hamda ilmiy izlanishlar uyg'unligining to'g'ri tashkil etilishi zamonaviy psixologiya taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo'lib qolaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayev, S. Psixologik diagnostika asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
2. Davletshin, M. G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2016.

3. G'oziyev, E. Psixologiya: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Universitet, 2020.
4. Jo'rayev, R. Psixologik tadqiqot metodlari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018.
5. Murodova, N. Psixologik tadqiqot metodlari va statistik tahlil. – Samarqand: SamDU nashri, 2021.
6. Najmiddinov, H. Psixodiagnostika va psixometriya. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2022.
7. Qodirova, S. Psixologiyada ilmiy tadqiqot asoslari. – Toshkent: Tafakkur, 2020.
8. Rasulova, M. Amaliy psixologiya: diagnostika va maslahat. – Toshkent: Yangi Asr Avlodi, 2017.
9. Roqibxo'jayev, A. Psixologiya fanida ilmiy tadqiqot metodologiyasi. – Buxoro: BDU nashri, 2022.
10. Sattorova, M. Psixometriya va psixodiagnostika asoslari. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2021.